

**आरक्षणाची पदे पदोन्नतीने भरण्यासंदर्भातील
विहीत कार्यपद्धती....**

महाराष्ट्र शासन

सामान्य प्रशासन विभाग,

शासन निर्णय क्रमांक : बीसीसी २००१/१८८७/प्र.क्र. ६४/०१/१६ ब

मंत्रालय मुंबई-४०० ०३२.

दिनांक : २६ ऑक्टोबर, २००४.

- पहा :-** १) शासन निर्णय , सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक : बीसीसी -१०७२/जे, दिनांक २३ मे १९७४
२) शासन निर्णय , सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक: एसआरव्ही - १०७४ /डी ,
दिनांक -२८ जानेवारी १९७५.
३) शासन निर्णय , सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक : बीसीसी -१०८९/२५५१/ १६-ब,
दिनांक- २३ जानेवारी १९९१.
४) शासन निर्णय , सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक : बीसीसी -१०९७/प्र.क्र.६३/९७/१६-ब,
दिनांक -१८ ऑक्टोबर १९९७.
५) शासन निर्णय , सामान्य प्रशासन विभाग क्रमांक बीसीसी २००१/१८८७/प्र.क्र.६४/०१/१६ ब,
दिनांक २५ मे २००४

शासन निर्णय : -

महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा (अनुसूचित जाती / अनुसूचित जमाती , निरधिसूचित जमाती (विमुक्त जाती) भटक्या जमाती, विशेष मागास प्रवर्ग व इतर मागासवर्ग यांच्यासाठी आरक्षण) अधिनियमाला अनुसरून दिनांक २५ मे २००४ रोजी शासन निर्णय काढण्यात आला आहे. ज्या पदोन्नतीच्या पदांना प्रथमच आरक्षण लागू करण्यात आले आहे असे रिक्त पदे भरण्याचे तत्व उक्त शासन निर्णयात स्पष्ट केले आहे. ही पदोन्नतीची पदे भरण्याची कार्यपद्धती निश्चित कशी असावी याबाबत विभागांकडून काही शंका उपस्थित करण्यात येत आहेत आणि त्यांचे स्पष्टीकरण या विभागाकडे विचारण्यात येत आहे. त्या अनुषंगाने शंका निरसनासाठी सर्व टप्प्यांवर पदोन्नतीची रिक्त पदे राखीव प्रवर्गामधून भरण्याची सविस्तर कार्यपद्धती पुढील प्रमाणे राहिल.

- १) पदोन्नतीकरीता निवडसूची ही प्रत्येक सेवाभरती वर्षामध्ये (१ सप्टेंबर ते ३१ ऑगस्ट) तयार करावी. नेहमीची प्रथा अशी आहे की, विशिष्ट संवर्गात ज्यावेळी एखादे रिक्त पद किंवा रिक्त पदे निर्माण होतात त्यावेळी पदोन्नतीकरीता निवडावयाच्या उमेदवारांचे प्रस्ताव सादर करण्यात येतात. ही चुकीची पद्धत आहे भरती वर्षात एकूण किती रिक्त पदे उपलब्ध होऊ शकतील अशा संभाव्य रिक्त पदांच्या संख्येचा अचूक अंदाज काढावा व त्या वर्षातील अशा रिक्त पदांची संख्या विचारात घेऊन दरवर्षी निवडसूची तयार केली गेली पाहिजे. एखाद्या सेवा भरती वर्षात रिक्त असलेल्या व रिक्त होणा-या संभाव्य पदांचा अचूक अंदाज केल्यानंतर अशा रिक्त पदांवर ३३ टक्के आरक्षणाचे सूत्र लागू करून आरक्षित करावयाच्या पदांची संख्या काढणे ही त्यापुढची पायरी आहे. राखीव पदांची संख्या अपूर्णाकात असेल तर ती जवळच्या पूर्ण संख्येत पूर्णाकात करण्यात येईल, जसे आरक्षणासाठी २.३ पदे असतील तर ती २ म्हणून समजण्यात येतील आणि २.६ पदे असतील तर ती ३ म्हणून समजण्यात येतील . २.५ हा आकडा या प्रयोजनासाठी २ म्हणून नव्हे तर ३ म्हणून समजण्यात येईल.

२) राखीव प्रवर्गातील उमेदवारांसाठी उपलब्ध पदांची संख्या निश्चित केल्यावर कोणत्या विशिष्ट प्रवर्गासाठी ती पदे वापरता येतील ते ठरविण्यात यावे. या प्रयोजनार्थ दिनांक १८/१०/१९९७ च्या शासन निर्णया सोबतच्या पदोन्नतीसाठीच्या नमुनावजा १०० बिंदू नामावलीचे सहाय्य घेण्यात यावे. पहिल्या भरती वर्षात अशा उपलब्ध पदांसाठी नामावलीतील बिंदू हे प्रत्येक राखीव प्रवर्गाकरिता ते नामावलीमध्ये ज्या क्रमाने असतील त्याच क्रमाने अनुक्रमांक १ पासून सुरु होऊन वापरण्यात येतील. उदा.जर केवळ एकच राखीव पद उपलब्ध झाले तर ते पद अनुसूचित जातीच्या उमेदवारामधून भरण्यात यावे. कारण बिंदू नामावलीतील पहिला अनुक्रमांक हा अनुसूचित जातीसाठी आहे. जर दोन राखीव पदे असतील तर त्यापैकी एक अनुसूचित जातीच्या उमेदवाराला तर दुसरे अनुसूचित जमातीच्या उमेदवाराला मिळेल, कारण बिंदूनामावलीतील अनुक्रमांक १ व २ वरील राखीव बिंदू या प्रवर्गासाठी आहे. तीन राखीव पदे असतील तर पहिले पद अनुसूचित जातीच्या, दुसरे पद अनुसूचित जमातीच्या व तिसरे पद विमुक्त जाती (अ) च्या प्रवर्गाच्या जातीच्या उमेदवाराला मिळेल. कारण अनुक्रमांक १, २ व ३ वरील राखीव बिंदू अनुक्रमे या प्रवर्गासाठी आहेत. याच पध्दतीने बिंदू नामावलीमध्ये दिलेल्या क्रमाने प्रत्येक राखीव प्रवर्गासाठीचा नामावली बिंदू वापरण्यात यावा.

३) पुढील भरती वर्षांमध्ये विशिष्ट वर्षात रिक्त होणाऱ्या आरक्षित पदांसाठी वापरावयाचा नामावली बिंदू हा मागील वर्षात वापरलेल्या शेवटच्या मागासवर्गीयांच्या नामावली बिंदू पासून पुढे सुरु होईल. स्पष्टीकरणार्थ- पहिल्या वर्षात जर एक रिक्त पद राखीव असेल व ते नामावली बिंदू क्रमांक १ वरील अनुसूचित जातीच्या उमेदवाराकडे गेले असेल आणि दुसऱ्या वर्षात पुन्हा एक रिक्त पद राखीव असेल तर ते अनुसूचित जातीच्या पुढे येणाऱ्या बिंदू नामावलीतील क्र.२ नुसार अनुसूचित जमातीच्या उमेदवाराकडे जाईल. त्याप्रमाणे पहिल्या वर्षी ३ रिक्त पदे राखीव असतील व ती पदे (बिंदू नामावली क्र.१,२ व ३ नुसार अनुक्रमे) अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व विमुक्त जाती (अ) या प्रवर्गातील उमेदवाराकडे गेली असतील आणि जर पुढील वर्षात राखीव प्रवर्गासाठी आणखी ३ पदे उपलब्ध होणार असतील तर ही तीन पदे राखीव प्रवर्गात पुढे येणाऱ्या नामावली बिंदूनुसार म्हणजेच अनु.क्र.४ वरील भटक्या जमाती (क) अनु.क्र.७ वरील भटक्या जमाती (ब) आणि अनु.क्र.११ वरील भटक्या जमाती (ड) यांच्याकडे जातील. अशारीतीने प्रत्येक संवर्गातील पुरेसे प्रतिनिधीत्व प्राप्त करण्याची सर्व राखीव प्रवर्गांना संधी मिळेल.

४) तथापि संवर्गात एकूण कर्मचारीसंख्या ३२ पेक्षा कमी असेल अशा संवर्गाकरिता ही स्थिती कधीही साध्य करता येणार नाही. कारण ३३ टक्क्यांची मर्यादा राखतांना विमुक्त जाती (अ), भटक्या जमाती (ब, क आणि ड) आणि विशेष मागास प्रवर्ग यांतील उमेदवारांना त्यांच्या प्रमाणशीर आरक्षणाच्या दृष्टीने प्रत्येकी एक पद सुध्दा मिळणार नाही. म्हणून अशा प्रकरणांमध्ये राखीव प्रवर्गासाठी नंतरच्या बिंदू नामावली बिंदू क्रमाचा अवलंब करण्याची पध्दत पुढे चालू ठेवण्यात यावी.

५) पदांची एकूण संख्या ही ३२ किंवा त्याहून अधिक असेल अशा संवर्गासाठी वर स्पष्ट केल्याप्रमाणे, बिंदू नामावली पध्दतीचा वापर करतेवेळी नेहमीच प्रत्येक प्रवर्गासाठी आरक्षित असलेल्या पदांची एकूण संख्या लक्षात घ्यावी. उदा. एखाद्या संवर्गाची संख्या ४० असल्यास वैयक्तिक व एकत्रितपणे ३३ % आरक्षण ठेवता येण्यासाठी त्यापैकी ५ अनुसूचित जाती, ३ अनुसूचित जमाती, ४ विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती (अ, ब, क, ड यांसाठी प्रत्येकी १ पद) आणि १ विशेष मागास वर्गीय उमेदवार याप्रमाणे पदे घ्यावी लागतील. बिंदू नामावलीतील बिंदूचा अवलंब करताना, काही झाले तरी, ५,३,४ व १ ही मर्यादा ओलांडली गेलेली नाही याची खातरजमा करावी. एखाद्या विशिष्ट वेळी अनुसूचित जातीचे ५ उमेदवार अगोदरच पदावर असतील आणि राखीव प्रवर्गासाठी

नवीन रिक्त पद निर्माण झाल्यास व बिंदूनामावलीतील त्यापुढील बिंदू हा पुन्हा अनुसूचित जातीचा असल्यास , त्या प्रवर्गाला अगोदरच १३ % इतके पुरेसे प्रतिनिधीत्व असल्यामुळे त्याकडे दुर्लक्ष करावे.

अशा प्रकरणांच्या बाबतीत राखीव प्रवर्गासाठी बिंदू नामावलीतील त्यानंतरचा नामावली बिंदू वापरण्यात यावा. समजा ज्या प्रवर्गासाठी बिंदू नामावलीतील नंतरचा नामावली बिंदू वापरावयाचा असेल त्या प्रवर्गाला देखील या अगोदरच विहीत टक्केवारी प्रमाणे आरक्षण मिळाले असल्यास त्यानंतरच्या आरक्षणासाठीचा नामावली बिंदू वापरण्यात यावा. जेणेकरून प्रत्येक राखीव प्रवर्गाला पुरेसे प्रतिनिधीत्व मिळू शकेल . मात्र ज्यावेळी विहित टक्केवारीनुसार / बिंदूनामावली नुसार आरक्षित पदे उपलब्ध नसतील व मागासवर्गीय त्यांच्या ज्येष्ठतेनुसार पदोन्नतीस उपलब्ध असला तर त्यांना केवळ आरक्षित पद / बिंदू उपलब्ध नाही म्हणून पदोन्नती नाकारण्यात येवू नये, त्यांना त्यांच्या ज्येष्ठतेनुसार बिनराखीव पदावर पदोन्नती देण्यात यावी.

६) हा अधिनियम अंमलात येण्यापूर्वी पदोन्नती देण्यासाठी ज्या संवर्गामध्ये आरक्षणाची पध्दत लागू करण्यात येत होती अशा संवर्गासाठी सामान्य प्रशासन विभागाच्या दिनांक १८/१०/१९९७ रोजीच्या शासन निर्णयामधील याबाबतीत नमूद केलेली पध्दती अनुसरण्यात येईल . त्याचप्रमाणे शासन निर्णय दिनांक २३/५/१९७४ व २८/१/१९७५ यामध्ये अंतर्भूत असलेली कोणतीही गोष्ट दिनांक २५ मे २००४ चा शासन निर्णय किंवा हे परिपत्रक यांच्याशी विसंगत नसेल तर ती अंमलात असणे तसेच चालू राहील.

७) असेही स्पष्ट करण्यात येत आहे की, या अधिनियमात ज्यासाठी तरतूद करण्यात आली आहे असे आरक्षण ही पदे भरण्याकरीता निवड प्रक्रिया यापूर्वीच सुरु करण्यात आली नसेल तर हा अधिनियम अंमलात आणण्याच्या दिनांकास म्हणजे , दिनांक २९/१/२००४ रोजी रिक्त असलेल्या किंवा त्यानंतर रिक्त होणा-या सर्व पदोन्नतीच्या पदांना देखील लागू होईल. विचारार्थ क्षेत्रातील उमेदवारांच्या नावाची निवड करण्यासाठी विभागीय पदोन्नती समितीच्या बैठकीत उमेदवाराची निवड झाली असल्यास 'निवडप्रक्रिया' सुरु झाली असे समजण्यात यावे.

भविष्यात पदोन्नती संबंधातील सर्व प्रकरणे वर स्पष्ट करण्यात आलेल्या पध्दतीने हाताळण्यात येतील या पध्दतीपेक्षा कोणतीही वेगळी पध्दत अनुसरली जावू नये , जेणे करून विशिष्ट प्रवर्गाला अपुरे किंवा जादा प्रतिनिधीत्व दिले जाईल व त्यामुळे अर्थातच या अधिनियमाच्या तरतूदींच भंग केल्यासारखे होईल.

८) दिनांक २९ जानेवारी २००४ पूर्वी तदर्थ पदोन्नती (Ad-hoc) देताना ज्या प्रकरणात आरक्षणाचा विचार केलेला नसेल अशा प्रकरणी तदर्थ पदोन्नतीला पुन्हा मुदतवाढ देताना आरक्षण विहीत करून पदोन्नती देण्याबाबत कार्यवाही करावी. तसेच मागासवर्गीयाच्या जागेवर खुल्या/इतर प्रवर्गांना दिलेल्या तात्पुरत्या पदोन्नत्या रद्द करून त्या त्या प्रवर्गाला देण्यात याव्या व ते उपलब्ध नसतील तर दि.५/१२/१९९४ च्या शासन निर्णयातील तरतुदीनुसार खुल्या व इतर प्रवर्गाला तात्पुरत्या स्वरूपात देण्यात याव्यात.

२. हे आदेश शासकीय / निमशासकीय सेवा , मंडळे / महामंडळे, महानगरपालिका, नगरपालिका, जिल्हा परिषदा अनुदानित शैक्षणिक संस्था , सहकारी संस्था, शासनाचे सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम इत्यादीं सर्व कार्यालयांना लागू राहतील.

३. मंत्रालयीन विभागांनी सदरील आदेश त्यांच्या अधिपत्याखालील सर्व विभाग प्रमुख व कार्यालय प्रमुख यांच्या निदर्शनास आणून निर्णयाच्या आदेशाप्रमाणे कार्यवाही करण्याच्या सूचना विनाविलंब देण्यात याव्यात .

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

संदीप बागची
प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

मा.राज्यपाल यांचे सचिव
मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव
उप मुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव
सर्व मंत्री /राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,
मुख्य सचिव /अपर मुख्य सचिव /प्रधान सचिव /सचिव, मंत्रालयीन विभाग
सर्व मंत्रालयीन विभाग,
सर्व विभागीय आयुक्त,
सर्व जिल्हाधिकारी,
सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी,
* प्रबंधक, उच्च न्यायालय , मूळ शाखा , मुंबई,
* प्रबंधक , उच्च न्यायालय , अपील शाखा, मुंबई,
* प्रबंधक , लोकआयुक्त व उप लोकआयुक्त यांचे कार्यालय,
* सचिव , महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, मुंबई
* आयुक्त, अनुसूचित जाती जमाती , भारत सरकार , पाचवा माळा, लोकनायक भवन , नवीदिल्ली
* संचालक, अनुसूचित जाती जमाती आयोग , भारत सरकार , चिपळणूकर भवन, शात्री मार्ग
नवीपेठ, पुणे , ४११०३०.
* विशेष आयुक्त, महाराष्ट्र शासन, महाराष्ट्र सदन , कोपर्निकस मार्ग, नवीदिल्ली ११०००१
संचालक, समाज कल्याण, पुणे
आयुक्त, आदिवासी विकास , नाशिक
आयुक्त , आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे
संचालक,रोजगार व स्वयंरोजगार विभाग , मुंबई ,
सहायक आयुक्त (मागासवर्ग कक्ष) सर्व विभागीय आयुक्तांची कार्यालये,
अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई,
सर्व मंत्रालयीन विभागाच्या अधिपत्याखालील विभाग प्रमुख व कार्यालय प्रमुख,
सामान्य प्रशासन विभागातील सर्व कार्यासने,
महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई.
निवड नस्ती,
* पत्राने